

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 25^{ΗΣ} ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1982

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΠΕΡΙΚΛΗ ΘΕΟΧΑΡΗ

Μ Ν Η Μ Η
Μ Ο Δ Ε Σ Τ Ο Υ Μ Ο Υ Σ Σ Ο Ρ Γ Σ Κ Υ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΥ

Ἐκλείσαν πρὶν ἀπὸ λίγου καιροῦ ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ διάσημου Ρώσου συνθέτη Μοδέστου Μουσσόργσκυ.

Μέλος τῆς «Ὁμάδας τῶν Πέντε», πὺν συμπλήρωναν οἱ Μπαλακίρεφ, Κούϊ, Μποροντὶν καὶ Ρίμσκυ - Κόρσακωφ, ὁ Μουσσόργσκυ, πὺν γεννήθηκε τὸ 1839, ὑπῆρξε ἀναμφισβήτητα ὁ πιὸ προικισμένος μεταξὺ τους. Πραγματοποιεῖ τὸ θαῦμα τοῦ πιὸ πρωτότυπου Ρώσου μουσουργοῦ, ἐνῶ οὐσιαστικὰ εἶναι αὐτοδίδακτος. Εἶχε μελετήσῃ ἀπὸ ἡλικίας ἑπτὰ ἐτῶν τὸν Λίστ, στὴν ἐφηβεία του ἔδειξε πάθος γιὰ τὶς σονάτες τοῦ Μπετόβεν καὶ σὲ ἡλικία εἴκοσι ἐτῶν παραιτεῖται ἀπὸ ἀξιωματικὸς τοῦ συντάγματος κάποιας φρουρᾶς, πὺν εἶχε στὸ μεταξὺ διορισθεῖ, γιὰ νὰ ἀφιερωθεῖ ὀλοκληρωτικὰ στὴ μουσικὴ. Πρέπει ὅμως νὰ ζήσει, γι' αὐτὸ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ δέχεται ταπεινὰ ἀντιγραφικὰ ἐργασίᾳ. Ἄν καὶ εὐγενικῆς καταγωγῆς, ἡ ψυχὴ του βρίσκεται κοντὰ στοὺς μουζίκους καὶ γενικὰ στὸ λαό, πὺν ἀγαπᾷ, πὺν λυπᾶται, πὺν συμπάσχει μ' αὐτόν. Στὸ λαό, μὲ τὸν ὁποῖο μοιράζεται τὶς φροντίδες καὶ τὶς μιζέρειες. Τὰ μουσικὰ του, ὅμως, ἐφόδια εἶναι πενιχρά, τόσο στὴν ἀρμονία ὅσο καὶ γενικότερα στοὺς κανόνες τῆς σύνθεσης. Καὶ ὅμως, εἶναι μεταξὺ τῶν πέντε πὺν ἀναφέραμε ὁ πιὸ κοντὰ στὴ φύση, ὁ πιὸ εὐλικρινής, ὁ πιὸ ἄμεσος ἐκφραστικὸς. Τὸ μεγαλοφυὲς του ἔνστικτο τοῦ ἐπέτρεπε νὰ μαντεύῃ αὐτὸ πὺν ἀγνοοῦσε καὶ νὰ καθιερώνῃ μιὰ προσωπικὴ διάλεκτο, συχνὰ ἴσως μὲ λάθη γραφῆς, πάντα ὅμως ἐξαιρετικὰ μουσικῇ, πλούσια σὲ ἀρμονικὰ εὐρήματα καὶ ἱκανὴ νὰ μεταφράζῃ κάθε σκέψη του μουσικὰ, μὲ συναρπαστικὴ πρωτοτυπία.

Ζητώντας, δυστυχώς, σάν πολλούς τότε καλλιτέχνες, τὸν τεχνητὸ παρά-
δεισο στὸ οἰνόπνευμα, ναρκωθετημένος ἀπὸ τὶς στερήσεις καὶ κατεχόμενος ἀπὸ
ἀρκετὰ σοβαρὲς ψυχικὲς διαταραχές, πεθαίνει τὸ 1881 σὲ ἡλικία μόλις 42 ἐτῶν,
πάνω σὲ μιὰ κρίση *delirium tremens*.

Ὁ Μουσσόργσκυ ἀγνοοῦσε σχεδὸν ὅλους τοὺς *maîtres* τῆς μουσικῆς. Ὁ
Μπαλακίρεφ κάπως τὸν ἐμύησε, πάντοτε στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ, καὶ ὁ Ρίμσκυ -
Κόρσακωφ τοῦ διόρθωνε συχνὰ, κυρίως τὰ μετρικὰ του λάθη. Γιατὶ ὁ Μουσ-
σόργσκυ δὲν ἤθελε νὰ μάθει οὔτε ἁρμονία οὔτε καμιά τεχνικὴ τῆς μουσικῆς.
Μὲ τὸ παντοδύναμό του ἔνστικτο ὡς ὁδηγὸ, καθιέρωνε τὴν προσωπικὴν του
φόρμα γραφῆς.

Εἶναι ἓνας μουσικὸς ἐμπρεσιονιστής. Χωρὶς καμιά μουσικὴ ρητορεία, ἡ μελω-
δία του κάμπτεται καὶ λυγρίζει μέχρι νὰ ταυτισθεῖ ἀπόλυτα στὶς ἀπειρες διακυ-
μάνσεις τοῦ κειμένου πὸν μελοποιεῖ, ἢ στὰ αἰσθήματα πὸν ζητᾷ νὰ ἐκφράσει. Εἶναι
ἀπαράμιλλος ὅταν μεταφράζει μουσικὰ τὴν ἀθωότητα τῶν παιδιῶν, τὰ παιχνίδια
τους, τὶς ἐντυπώσεις τους. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτή, τὸ ἔργο του («Παιδικὸ δωμά-
τιο») εἶναι ἀριστοτεχνηματικό.

Δὲν τὸν τράβηξαν ποτὲ οἱ ἀφηρημένες φόρμες τῆς λεγόμενης καθαρῆς μου-
σικῆς. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δὲν ἔγραψε οὔτε σονάτες, οὔτε μουσικὴ δωματίου, οὔτε
συμφωνίες. Ἡ τέχνη του βρισκόταν κοντὰ στὴ ζωὴ καὶ τρεφόταν ἀπὸ τὸν καθη-
μερινὸ της σφυγμὸ. Γι' αὐτό, τὸ τραγούδι στάθηκε γιὰ τὸν Μουσσόργσκυ ὁ φυσι-
κὸς τρόπος νὰ ἐκφράσει τὸν πλούσιο καὶ ἰδιότυπο ἐσωτερικὸ του κόσμο. Ἀπὸ
τὴν ἀνθρώπινη φωνὴ προσπορίστηκε μιὰν ἀπλὴ ἀλλὰ ἄμεση μουσικὴ εὐγλωττία,
πὸν ἡ πειστικὴ τῆς δύναμη ἦταν ἄγνωστη πρὶν ἀπ' αὐτόν.

Πολὺν ἔχει συζητηθεῖ ἡ ἐπίδραση πὸν ἄσκησε ὁ Μουσσόργσκυ στὸν Ντε-
μπυσσὲ καὶ τὸν Ραβέλ. Εἶναι γεγονός, ὅτι τὸ ἔργο του πὸν ἀναφέρθηκε πρὸ πάνω
μὲ τὸν τίτλο «Παιδικὸ δωμάτιο», ὑπῆρξε καὶ γιὰ τοὺς δυὸ Γάλλους συνθέτες μιὰ
ἀποκάλυψη, πὸν τοὺς φανέρωνε τί μποροῦν νὰ πετύχουν καὶ οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὴν
μελωδικότητα τοῦ λόγου, στὴν ὁποία ὁ Μουσσόργσκυ ἔδινε ιδιαίτερη σημασία.

Ὑπῆρξε ἓνας σκαπανεὺς τοῦ ρεαλισμοῦ καὶ μαζὶ τοῦ λαϊκοῦ πάθους. Ἐνδια-
φέρθηκε γιὰ τὸν πόνο τοῦ ταπεινοῦ καὶ οἱ ωραιότερες σελίδες τοῦ λυρικοῦ του ἔργου
εἶναι ἐκεῖνες πὸν τοῦ ἐνέπνευσαν ἡ τρυφεράδα καὶ ὁ οἶκτος. Τὰ ποιητικὰ κεί-
μενα τῶν τραγουδιῶν καὶ τῶν μελοδραμάτων του τοῦ ὑπαγόρευαν μὲ τὸ πάθος
καὶ τὴν ὑποβολή τους τὴ μουσικὴ. «Θέλω νὰ μιλῶ στοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴ γλώσσα
τῆς ἀλήθειας» ἔλεγε ὁ Μουσσόργσκυ, σὲ μιὰν ἐποχὴ πὸν ὁ κατὰ ἓνα χρόνον νεώ-
τερός του Τσαϊκόφσκυ ἰσχυριζόταν ὅτι «θὰ ἦταν ἀνόητος νὰ θέλει νὰ εἶναι ἀλη-
θινὸς στὸ χῶρο τῆς τέχνης».

Ἡ τέχνη τοῦ Μουσσόργσκυ εἶναι καθαρὸ δημιούργημα τοῦ ἐνστικτοῦ καὶ γι' αὐτὸ δὲν ὀφείλει τίποτα στὸ τότε αἰσθητικὸ κατεστημένο. Ἦταν καλλιτέχνης ὡς τὰ τρισβάβα τῆς ψυχῆς του. Στὴ μελωδικὴ γραμμὴ ἔβλεπε τὴν ἔκφραση ἑνὸς πανανθρώπινου τραγουδιοῦ. Τὸ ἀριστούργημά του «Μπόρις Γκοντουνώφ», ὅπως καὶ ἡ («Χοβάντσιν»), εἶναι ἔργο ἐθνικὸ, λαϊκὸ καὶ συνάμα ἀπὸ καλλιτεχνικῆς πλεονείας ἐπαναστατικὸ, σὲ ὕφος ἀδρό, μερικὲς φορὲς πρωτόγονο, πού ψυχολογεῖ βαθειὰ τὸν κάθε ρόλο. Ὁ ἴδιος σ' ἕνα γράμμα του ἐξομολογεῖται: «Ξέρετε ὅτι στὸν "Μπόρις" ἔδωσα σκηνὲς ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐπιθυμία μου εἶναι τώρα νὰ προφητεύω, καὶ αὐτὸ πού προφητεύω εἶναι ἡ μελωδία τῆς ζωῆς καὶ ὄχι ἡ κλασσικὴ μελωδία. Ἐργάζομαι πάνω στὸν ἀνθρώπινον λόγον. Πέτυχα νὰ ἐνσωματώσω τὸ ρετσιτατίβο στὴ μελωδία».

Τὸ ἔργο του αὐτό, πού περιέχει ζωντανὲς σκηνὲς τῆς ἱστορίας τῆς Ρωσίας, σὲ κείμενα ἀπὸ τὸν Πούσκιν, δὲν εἶναι οὔτε δράμα, οὔτε ὅπερα, ἀλλὰ περισσότερο ἕνα μουσικὸ χρονικὸ, ὅπου οἱ πιὸ πολλοὶ ρόλοι εἶναι πρόσωπα περαστικὰ καὶ ὅπου κάθε σκηνή, παθητικὴ καθ' ἑαυτήν, εἶναι συχνὰ χωρὶς τὴν ἀπαραίτητη συνοχὴ μὲ τὴν προηγούμενη ἢ τὴν ἐπόμενη της. Πρωταγωνιστὴς καὶ ἥρωας αὐτῆς τῆς ἐποποιΐας εἶναι ὁ λαός. Μὲ τίς προσευχὰς καὶ τίς κραυγὰς του, μὲ τοὺς γραφικοὺς του καννάδες καὶ τίς ξέφρενες ἐπεψημίες, πιστὸ καὶ πάντα προληπτικὸ ἐκφράζεται τὸ πλῆθος καὶ ἐπικαλεῖται τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ στὸν Μπόρις, γιορτάζοντάς τον κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς στέψης του. Τὸ ἔργο αὐτό, μὲ τὸν φαντασμαγορικὸ πλοῦτο καὶ τὴν πολυχρωμίαν λαμπερῆς εἰκόνας, εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πολύτιμα καὶ καθιερωμένα ἔργα τοῦ λυρικοῦ ρεπερτορίου, γιατί ἡ δύναμη τῆς ἀκτινοβολίας τῶν ἀπλῶν ἀλλὰ ἰσχυρῶν αἰσθηματικῶν καταστάσεων μέσα ἐκεῖ εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ μὴν ἀφήνει ἀσυγκίνητο κανένα ἀκροαματικὸ κοινό.

Ἐδῶ στὸν «Μπόρις» ὅπως καὶ στὴν ἄλλη του ὅπερα «Χοβάντσιν»), ὁ Μουσσόργσκυ συμπληρώνει τὴ μεταρρυθμίσιν πού εἶχε παλαιότερα ἐγκαινιάσει ὁ συνθέτης Νταργκομίσκυ, ὁ δημιουργὸς τῆς λυρικῆς ἀπαγγελίας στὴ Ρωσία. Ἡ ἐνστικτώδης ἀλλὰ τέλεια προσαρμογὴ τοῦ ρετσιτατίβο στὸν χαρακτήρα τοῦ κάθε ρόλου, τὰ ἐξαίρετα ἁρμονικὰ εὐρήματα πού ἐξόργιζαν τὸν Τσαϊκόφσκυ, ἡ ρυθμικὴ δεξιότητι, ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ φογκλόρ μὲ τοὺς ἐκκλησιαστικὸς τρόπους τῆς ὀρθόδοξης λειτουργίας, τὸ γοητευτικὸ τοπικὸ χρῶμα τῶν λαϊκῶν σκηνῶν, ἡ τόσο εὐληπτὴ δύναμη τῆς ὑποβολῆς τῆς τέχνης τοῦ Μουσσόργσκυ, ἡ ἰσχυρὴ του πρωτοτυπία καὶ γενικὰ ἡ δραματικὴ του μεγαλοφυΐα δίκαια τὸν κατατάσσουν στὸν πίνακα τῶν πιὸ ἀξιόλογων μουσικῶν δημιουργῶν.

Ἐκτός ἀπὸ τὰ ἐντελῶς ἰδιότυπα τραγούδια του, ἄλλα του ἔργα, γνωστὰ καὶ ἀγαπημένα τοῦ φιλόμουσου κοινοῦ εἶναι τὸ ἔργο «Μιὰ νύχτα στὸ φαλακρὸ

βουνό», έργο, θά μπορούσε κανείς νά πει τρελό γιά τήν έποχή του, πού άποτελει μία βίαιη είσβολή τοῦ φανταστικοῦ καί τοῦ ὑπερφυσικοῦ στό χῶρο τοῦ συμφωνικοῦ ποιήματος. Ἀκόμα, οἱ θαυμάσιες «Εἰκόνες ἀπό μιᾶ έκθεση», γραμμένες γιά πιάνο καί ένορχηστρωμένες άριστουργηματικά ἀπό τόν Ραβέλ, πού άποτελοῦν μιᾶ μουσική μεταγραφή έμπρεσιονιστικῆς τέχνης, μέ σκηνές λαϊκές καί τοπία ρωσικά, ἀπό πίνακες ἑνός φίλου του ζωγράφου.

Κατεχόμενος ἀπό τήν ἀλήθεια καί τήν εἰλικρίνεια, καλός καί γενναῖος, λάτρης τῶν παιδιῶν, καλλιτέχνης καί πλάνης, μυστικιστής καί διορατικός, όνειροπόλος, άφελής καί μέθυσος, δραματιστής καί πραγματιστής, άήνουχος καί άστατος, κοντά στούς ταπεινούς καί καταφρονεμένους, ὁ Μουσσόργγκν συχνά θυμίζει ἥρωες τοῦ μεγάλου συμπατριώτη του, τοῦ Ντοστογιέφσκν.

Ξέρουμε κατὰ πόσο ὁ έθνικισμός στήν τέχνη μπορεῖ σέ ὁρισμένες περιπτώσεις νά περιορίσει τή διάδοσή της. Διαφορετικές συνθήκες ζωῆς, άλλες συνήθειες καί νοοτροπίες λαῶν, διαφορετικές κλιματολογικές συνθήκες καί γενικά άλλου εἶδους ἀντιδράσεις, εἶναι δυνατό νά έμποδίσουν τήν εξάπλωση αὐτή σέ εἰς ἄλλοτερη έκταση.

Στόν Μουσσόργγκν δέν συμβαίνει ἔτσι. Διατηρώντας στό ἀκέραιο τὸ τοπικό της χρώμα, ἡ τέχνη του εἶχε τή μεγάλη δύναμη νά επιβάλλει τόν έθνικισμό της σέ ὅλο τόν κόσμο καί νά εξακολουθεῖ μετά τόσα χρόνια νά ἐπιζεῖ καί πολλές φορές ν' άποτελεῖ γιά τοὺς έκτελεστὲς τῆ λυδία λίθο τῆς ἀξίας τους.

Ποῦ ἄλλοῦ μπορεῖ νά ὀφείλεται τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἀπὸ τήν ἀλήθεια πού ζήτησε καί ἐπέτυχε νά έκφράσει μέ τή μουσική τὸ δυνατό καί ἀλάνθαστο ἔνστικτο καί ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Μουσσόργγκν;